

DOI 10.32782/city-development.2024.2-13

УДК 336.26, 347.73

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У ПЕРІОД РЕЦЕСІЙ

Слободяник Анна Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6437-0033>

Могилевська Ольга Юріївна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, підприємництва, менеджменту
Київський міжнародний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8482-7950>

Парій Людмила Віталіївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7070-2521>

Анотація. У статті досліджено особливості формування фіскальної державної політики у період рецесій. Авторами акцентовано увагу на тому, що успішна фіскальна політика здатна не лише стабілізувати економіку, але й забезпечити стале зростання та підвищення добробуту населення. Доведено, що ефективність фіскальної політики залежить від багатьох факторів, включаючи рівень довіри до уряду, ступінь розвиненості фінансових ринків і стан глобальної економіки. Крім того, існує ризик, що фіскальна політика, спрямована на короткострокове вирішення проблем, може мати небажані довгострокові наслідки, такі як інфляція або зростання державного боргу. Авторами акцентовано увагу на здатності фіскальної політики впливати на обсяг виробництва через зміну сукупного попиту, що робить її важливим інструментом економічної стабілізації. Доведено, що найефективніша економічна політика зазвичай включає поєднання дискреційних і автоматичних інструментів. Дискреційна фіскальна політика може бути використана для впровадження довгострокових стратегій і структурних реформ, тоді як автоматичні стабілізатори і монетарна політика забезпечують більш оперативне реагування на короткострокові економічні коливання. Адже, ефективна фіскальна політика має не лише підтримувати стабільність економіки, але й сприяти довгостроковому економічному розвитку, підвищенню якості життя населення та забезпеченню соціальної справедливості. Авторами доведено, що ефективна економічна політика часто вимагає поєднання фіскальних та монетарних заходів. Фіскальна політика може забезпечити пряме стимулювання попиту через витрати та податкові зміни, тоді як монетарна політика може забезпечити більш гнучке управління економічними коливаннями через контроль над грошовою масою та процентними ставками. Правильне використання обох інструментів допомагає забезпечити стабільність економічного зростання, підтримуючи баланс між стимулюванням і стримуванням економічної активності.

Ключові слова: фіскальна політика, соціально-економічна сфера, інфляція, політика держави, реформи.

Актуальність проблеми. Фіскальна політика держави є одним із ключових інструментів макроекономічного регулювання, з впливом настільки значним, що його важливість важко переоцінити. Протягом тривалого часу маніпулювання податками та державними витратами

використовувалося для регулювання капітальних потоків та впливу на інвестиційні рішення фізичних і юридичних осіб. Однак головне завдання держави в макроекономічному плані полягає у стабілізації економіки, і фіскальна політика відіграє в цьому важливу роль. На

сьогоднішній день її потенціал реалізується не повністю, що підкреслює актуальність даного питання.

Вплив фіскальної політики відчувається не однаково всіма. Залежно від політичних орієнтацій та цілей, зниження податків може стосуватися лише середнього класу, який зазвичай є найбільшою економічною групою. У періоди економічного спаду та підвищення податків, саме цей клас може нести більше податкове навантаження, ніж заможніші верстви населення.

Подібним чином, коригування державних витрат може впливати лише на певні групи людей. Наприклад, рішення побудувати новий міст створить робочі місця та додатковий дохід для сотень будівельників. У той же час, інвестування у будівництво нового космічного корабля принесе користь лише вузькому колу спеціалістів і компаній, що не сприятиме значному підвищенню загального рівня зайнятості.

Однією з найбільших проблем, з якою стикаються політики, є вирішення питання про те, наскільки уряд повинен безпосередньо втручатися в економіку та впливати на економічне життя громадян.

Вирішення цього питання вимагає ретельного балансування між державним втручанням і ринковими механізмами. Занадто велика участь уряду в економіці може призвести до зниження ефективності, обмеження конкуренції та надмірного бюрократизму. З іншого боку, недостатнє втручання може спричинити нестабільність, посилення економічної нерівності та недостатнє фінансування важливих суспільних потреб, таких як освіта, охорона здоров'я та інфраструктура.

Політики повинні враховувати як короткострокові, так і довгострокові наслідки своїх рішень. У короткостроковій перспективі уряд може використовувати фіскальну політику для стимулювання економічного зростання або боротьби з рецесією. Наприклад, під час економічного спаду державні витрати можуть бути збільшені для підтримки зайнятості та стимулювання споживчого попиту. У довгостроковій перспективі фіскальна політика повинна сприяти стійкому економічному зростанню, зменшенню боргового навантаження та підвищенню конкурентоспроможності економіки.

Важливо також враховувати соціальні наслідки фіскальної політики. Рівень перерозподілу доходів через податкову систему та державні витрати може значно впливати на рівень соціальної справедливості та економічної рівності. Непродумані рішення можуть посилити соціальні конфлікти або поглибити економічну нерівність.

Зрештою, ефективність фіскальної політики залежить від здатності держави адаптуватися до змінних економічних умов та враховувати потреби різних соціальних груп. Це вимагає не лише економічної компетентності, але й політичної волі для прийняття складних, але необхідних рішень. Успішна фіскальна політика здатна не лише стабілізувати економіку, але й забезпечити стале зростання та підвищення добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців досліджували та відобразили у своїх працях фактори, що впливають на проведення фіскальної політики, а також можливі очікувані наслідки. Серед них: В.Л. Андрущенко, М.М. Весельський, І.В. Запартіна, І.Г. Лук'яненко, І.Х. Озерова, Дж. Серджент і І.Я. Чугунов. Водночас, Дж. -М. Кейнс, Г. Менк'ю, Д. Ромер, А.П. Лернер і М. Фрідман зосередили свою увагу на шляхах удосконалення цієї політики.

Різні аспекти проблематики фіскальної політики розглянуто в роботах О. Бадрака, С. Гриневич, Т. Грицюк, Я. Жаліла, Д. Нікітенка, С. Юрія та інших дослідників. Проте для підвищення ефективності фіскальної політики та усунення існуючих недоліків фіскального механізму потрібні подальші дослідження в цій галузі.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на глибше розуміння впливу різних факторів на ефективність фіскальної політики, а також на пошук нових підходів до її оптимізації. Особливу увагу слід приділити аналізу сучасних викликів, таких як глобалізація, цифровізація економіки, зміни в соціально-демографічній структурі та кліматичні ризики.

Крім того, важливо вивчити досвід інших країн, що досягли успіху в реформуванні фіскальної політики, і адаптувати його до національних умов. Це включає не лише вдосконалення податкової системи, але й підвищення прозорості та ефективності державних витрат. Іншою важливою сферою для досліджень є оцінка довгострокових економічних і соціальних наслідків фіскальних рішень, що дозволить більш точно прогнозувати результати та уникати небажаних ефектів.

Нарешті, значну роль відіграє комунікація між державними інституціями, науковою спільнотою та громадськістю. Тільки завдяки широкому суспільному діалогу та участі всіх зацікавлених сторін можна розробити фіскальну політику, яка буде не лише ефективною, але й справедливою, сприятиме сталому економічному розвитку та забезпеченню високого рівня життя для всіх громадян.

Мета статті полягає у дослідженні сутності фіскальної політики та проблем і механізмів її реалізації.

Результати дослідження. Фіскальна політика є важливим елементом економічної політики країн і одним із ключових інструментів макроекономічного регулювання. Під фіскальною політикою розуміють сукупність фінансових заходів держави, пов'язаних з оподаткуванням і державними витратами, які спрямовані на стабілізацію економіки. Особливості фіскальної політики різних країн залежать від історичних, політичних, соціальних та інших факторів.

Зміни в державному бюджеті мають різний економічний вплив на різні групи населення. Наприклад, зниження податків для сімей з дітьми підвищує їхній наявний дохід. Однак, дискусії про фіскальну політику здебільшого зосереджуються на її впливі на економіку в цілому. Хоча зміни в податках або видатках, які є «нейтральними щодо доходів», можуть впливати на загальний рівень виробництва через зміну стимулів для фірм і приватних осіб, термін «фіскальна політика» зазвичай використовується для опису впливу на загальну економіку шляхом зміни рівнів витрат і оподаткування, а точніше, розриву між ними.

Цей розрив між витратами і податковими надходженнями є ключовим фактором у формуванні дефіциту або профіциту державного бюджету, що, в свою чергу, впливає на економічну стабільність країни. Наприклад, у періоди економічного спаду уряд може збільшити державні витрати або знизити податки, щоб стимулювати споживання і інвестиції, зменшуючи тим самим розрив між сукупним попитом і пропозицією. Це може призвести до тимчасового збільшення бюджетного дефіциту, але сприяти відновленню економіки [1; 2].

З іншого боку, під час економічного зростання уряд може скоротити витрати або підвищити податки, щоб уникнути перегріву економіки та збалансувати бюджет. Це може призвести до профіциту, який можна використовувати для погашення державного боргу або інвестування в довгострокові проекти.

Важливо зазначити, що ефективність фіскальної політики залежить від багатьох факторів, включаючи рівень довіри до уряду, ступінь розвиненості фінансових ринків і стан глобальної економіки. Крім того, існує ризик, що фіскальна політика, спрямована на короткострокове вирішення проблем, може мати небажані довгострокові наслідки, такі як інфляція або зростання державного боргу. Тому необхідно ретельно зважувати всі можливі наслідки фіскальних рішень і забезпечувати їх узгодженість з довгостроковими цілями економічного розвитку [3].

У сучасному світі, де економіка стає все більш інтегрованою і складною, фіскальна полі-

тика повинна бути гнучкою та адаптивною. Це вимагає від урядів постійного моніторингу економічної ситуації і здатності швидко реагувати на зміни. Тільки так можна забезпечити стабільний розвиток економіки і підвищити рівень добробуту населення.

Найбільш безпосереднім наслідком фіскальної політики є зміна сукупного попиту на товари та послуги. Фіскальна експансія, наприклад, підвищує сукупний попит через два основних механізми. Перший полягає в тому, що збільшення державних закупівель при незмінних податках прямо підвищує попит. Другий механізм діє через зниження податків або збільшення трансфертних платежів, що призводить до зростання наявного доходу домогосподарств і, відповідно, до збільшення споживчих витрат. Це зростання споживання підсилює сукупний попит [4].

Фіскальна політика також впливає на структуру сукупного попиту. Коли уряд працює з бюджетним дефіцитом, частина витрат покривається за рахунок випуску облігацій. Це призводить до конкуренції з приватними позичальниками за капітал, що може підвищити процентні ставки і витіснити деякі приватні інвестиції, зменшуючи частку виробництва, пов'язану з приватними інвестиціями.

У відкритій економіці фіскальна політика також впливає на обмінний курс і торговий баланс. Фіскальна експансія може підвищити процентні ставки через державні запозичення, що, в свою чергу, приваблює іноземний капітал.

Фіскальна політика є важливим інструментом управління економікою завдяки своїй здатності впливати на загальний обсяг виробництва, тобто на валовий внутрішній продукт. Один із перших ефектів фіскальної експансії – це підвищення попиту на товари та послуги, що веде до зростання як виробництва, так і цін. Наскільки сильно зростання попиту вплине на випуск і ціни, залежить від фази економічного циклу. Якщо економіка перебуває в рецесії, з невикористаними виробничими потужностями та безробіттям, збільшення попиту, ймовірно, призведе до зростання виробництва без суттєвого підвищення цін. Навпаки, у випадку повної зайнятості фіскальна експансія матиме більший вплив на ціни і менший – на обсяг виробництва [5].

Здатність фіскальної політики впливати на обсяг виробництва через зміну сукупного попиту робить її важливим інструментом економічної стабілізації. У періоди рецесії уряд може проводити експансіоністську фіскальну політику, допомагаючи відновити нормальний рівень виробництва та знизити рівень безробіття. У періоди економічного буму, коли інфля-

ція стає більшою загрозою, ніж безробіття, уряд може збільшити бюджетний профіцит, щоб уповільнити економічне зростання. Така антициклічна політика сприяє досягненню середньострокового збалансованого бюджету. Найбільш безпосереднім наслідком фіскальної політики є зміна сукупного попиту на товари та послуги. Фіскальна експансія, наприклад, підвищує сукупний попит через два основних механізми. Перший полягає в тому, що збільшення державних закупівель при незмінних податках прямо підвищує попит. Другий механізм діє через зниження податків або збільшення трансфертних платежів, що призводить до зростання наявного доходу домогосподарств і, відповідно, до збільшення споживчих витрат. Це зростання споживання підсилює сукупний попит.

Фіскальна політика також впливає на структуру сукупного попиту. Коли уряд працює з бюджетним дефіцитом, частина витрат покривається за рахунок випуску облігацій [6]. Це призводить до конкуренції з приватними позичальниками за капітал, що може підвищити процентні ставки і витіснити деякі приватні інвестиції, зменшуючи частку виробництва, пов'язану з приватними інвестиціями.

У відкритій економіці фіскальна політика також впливає на обмінний курс і торговий баланс. Фіскальна експансія може підвищити процентні ставки через державні запозичення, що, в свою чергу, приваблює іноземний капітал.

Фіскальна політика є важливим інструментом управління економікою завдяки своїй здатності впливати на загальний обсяг виробництва, тобто на валовий внутрішній продукт. Один із перших ефектів фіскальної експансії – це підвищення попиту на товари та послуги, що веде до зростання як виробництва, так і цін. Наскільки сильно зростання попиту вплине на випуск і ціни, залежить від фази економічного циклу [7]. Якщо економіка перебуває в рецесії, з невикористаними виробничими потужностями та безробіттям, збільшення попиту, ймовірно, призведе до зростання виробництва без суттєвого підвищення цін. Навпаки, у випадку повної зайнятості фіскальна експансія матиме більший вплив на ціни і менший – на обсяг виробництва.

Здатність фіскальної політики впливати на обсяг виробництва через зміну сукупного попиту робить її важливим інструментом економічної стабілізації. У періоди рецесії уряд може проводити експансіоністську фіскальну політику, допомагаючи відновити нормальний рівень виробництва та знизити рівень безробіття. У періоди економічного буму, коли інфляція стає більшою загрозою, ніж безробіття, уряд може збільшити бюджетний профіцит, щоб уповільнити економічне зростання. Така антици-

клічна політика сприяє досягненню середньострокового збалансованого бюджету.

Антициклічна фіскальна політика, яка орієнтована на пом'якшення економічних коливань, має вирішальне значення для підтримання макроекономічної стабільності. Під час рецесій, коли попит і виробництво знижуються, така політика може відігравати ключову роль у стимулюванні економіки, збільшуючи державні витрати або зменшуючи податки. Це допомагає скоротити рівень безробіття та підвищити рівень доходів, що, у свою чергу, може призвести до відновлення економічного зростання.

Однак реалізація антициклічної фіскальної політики має свої виклики. Зокрема, існує ризик затримки в ухваленні та впровадженні заходів, через що їх ефективність може знижуватися. Крім того, політичні міркування можуть впливати на прийняття рішень, особливо в періоди виборів, коли уряди можуть прагнути до збільшення витрат або зниження податків задля отримання політичних дивідендів, навіть якщо економічна ситуація цього не вимагає.

Також важливо враховувати, що занадто агресивна фіскальна експансія може призвести до зростання державного боргу, що ускладнить фінансову ситуацію в довгостроковій перспективі. Накопичення боргу може обмежити здатність уряду реагувати на майбутні економічні кризи та призвести до підвищення вартості обслуговування боргу.

У цьому контексті, питання сталості фіскальної політики виходить на перший план. Уряди повинні шукати баланс між короткостроковими економічними потребами та довгостроковою фінансовою стійкістю. Це може включати реформи податкової системи, зменшення неефективних витрат, а також розвиток механізмів автоматичних стабілізаторів, які самі коригують витрати та доходи залежно від економічного циклу [8].

Крім того, в умовах глобалізованої економіки національні фіскальні політики повинні враховувати міжнародний контекст. Зміни в економічній політиці однієї країни можуть мати значний вплив на інші країни, особливо у випадку великих економік. Тому координація фіскальних політик на міжнародному рівні може сприяти більш ефективному вирішенню глобальних економічних викликів і забезпеченню стабільності на світовому ринку.

Зрештою, ефективна фіскальна політика має не лише підтримувати стабільність економіки, але й сприяти довгостроковому економічному розвитку, підвищенню якості життя населення та забезпеченню соціальної справедливості. Це вимагає комплексного підходу, який враховує не лише макроекономічні показники, але

й інтереси різних соціальних груп та екологічну сталість.

Фіскальна політика поділяється на дискреційну та автоматичну залежно від того, чи її вплив на економіку здійснюється свідомо або автоматично. Дискреційна фіскальна політика передбачає цілеспрямовану зміну податків, державних витрат та сальдо бюджету (різниця між податковими надходженнями та державними закупівлями) через законодавчі зміни [12].

Здійснення дискреційної політики потребує значного часу, оскільки прийняття відповідного законодавства може викликати тривалі політичні дискусії. Після ухвалення рішення урядом також потрібно певний час для реалізації змін у фіскальній політиці. Залежно від економічного циклу дискреційна політика може бути стимулюючою або обмежувальною.

Проте дискреційна фіскальна політика часто не виправдовує очікувань. Однією з основних проблем є «внутрішнє відставання» тобто затримка між моментом, коли виникає потреба в інтервенції, і часом, коли політика реалізується. Через це використання дискреційної фіскальної політики для стабілізації економіки може бути як корисним, так і шкідливим, особливо в умовах неточних прогнозів.

Додатково, аргументи на користь дискреційної фіскальної політики як засобу стабілізації економічних коливань стають менш переконливими у світлі того, що монетарна політика є значно гнучкішою та здатною до швидшого реагування на економічні зміни.

В умовах постійних економічних змін і непередбачуваних кризових ситуацій, ефективність дискреційної фіскальної політики може бути суттєво обмежена. Затримки у впровадженні фіскальних змін можуть призвести до того, що політика стане недостатньо адекватною до поточних економічних умов або навіть може спричинити посилення економічних коливань.

Зокрема, під час рецесії, коли потрібні швидкі заходи для стимулювання економіки, складність і тривалість процесу прийняття дискреційних рішень можуть уповільнити необхідну допомогу. В таких випадках автоматичні стабілізатори, такі як прогресивне оподаткування і соціальні виплати, можуть забезпечити більш оперативну і точну реакцію на економічні зміни.

Монетарна політика, завдяки своїй гнучкості і можливості швидко коригувати процентні ставки та інші інструменти, може бути ефективнішою в умовах економічних коливань. Центральні банки можуть оперативно змінювати свою політику у відповідь на економічні сигнали, що дозволяє швидше адаптуватися до змін у економічному середовищі.

Однак, це не означає, що дискреційна фіскальна політика не має своєї ролі. Вона може бути важливою для реалізації структурних реформ, інвестицій у ключові інфраструктурні проекти та соціальних ініціатив, які не завжди можуть бути забезпечені автоматичними механізмами. Наприклад, витрати на розвиток інфраструктури або наукові дослідження можуть мати значний довгостроковий ефект, який не завжди відразу проявляється в економічних показниках.

Отже, найефективніша економічна політика зазвичай включає поєднання дискреційних і автоматичних інструментів. Дискреційна фіскальна політика може бути використана для впровадження довгострокових стратегій і структурних реформ, тоді як автоматичні стабілізатори і монетарна політика забезпечують більш оперативне реагування на короткострокові економічні коливання. Такий комплексний підхід дозволяє краще управляти економічними ризиками і забезпечити стабільний розвиток.

Грошово-кредитна політика та банківське регулювання демонструють, що центральний банк може використовувати свої повноваження для здійснення антициклічних дій. У випадку

Рисунок 1 – Функції фіскальної політики

Джерело: узагальнено авторами за даними [9-11]

загрози рецесії, центральний банк впроваджує експансійну монетарну політику, яка полягає в збільшенні пропозиції грошей, зниженні процентних ставок, розширенні кількості позик і, відповідно, збільшенні сукупного попиту. Якщо ж існує загроза інфляції, центральний банк застосовує скорочувальну монетарну політику, що включає зменшення пропозиції грошей, підвищення процентних ставок, зменшення кількості позик і зменшення сукупного попиту.

Фіскальна політика є ще одним важливим інструментом для регулювання сукупного попиту через державні витрати або податкову політику. Експансіоністська фіскальна політика підвищує сукупний попит шляхом:

1. Збільшення споживання через зменшення податків на доходи фізичних осіб або податків на заробітну плату.

2. Підвищення інвестицій шляхом скорочення податків на бізнес, що збільшує прибутки після сплати податків.

3. Зростання державних закупівель завдяки збільшенню витрат федерального уряду на кінцеві товари та послуги і підвищення федеральних грантів для державних і місцевих органів влади, що веде до зростання їх витрат на кінцеві товари та послуги.

Контракційна фіскальна політика навпаки знижує сукупний попит через скорочення споживання, інвестицій та державних витрат шляхом зменшення державних витрат або збільшення податків [12].

Фіскальна експансія має довгостроковий вплив на рівень виробництва, оскільки впливає на загальний рівень заощаджень в країні. Загальні заощадження складаються з приватних (осіб і корпорацій) і державних заощаджень (бюджетний профіцит). Фіскальна експансія зменшує державні заощадження, що, в свою чергу, може призвести до зменшення інвестицій у нові заводи та обладнання або до збільшення зовнішніх запозичень. Це може мати негативні наслідки в довгостроковій перспективі, оскільки зменшені інвестиції ведуть до зниження запасів капіталу і зменшення виробничих можливостей країни в майбутньому. Збільшення зовнішньої заборгованості може також означати, що більша частка продукції буде спрямована на експорт, замість споживання всередині країни.

Фіскальна політика також впливає на майбутнє податкове навантаження. Коли уряд здійснює експансіоністську фіскальну політику, він збільшує свій борг, який потребує погашення або сплати відсотків у майбутньому. Це створює додатковий тягар для майбутніх платників податків. Подібно до того, як податки можуть використовуватися для перерозподілу доходів між різними соціально-економічними групами,

фіскальна політика може створювати надлишки або дефіцити для перерозподілу доходів між різними поколіннями.

Деякі економісти вважають, що вплив фіскальної політики на майбутні податки може змусити споживачів змінити свої заощадження. Знаючи, що зниження податків сьогодні призведе до вищих податків у майбутньому, люди можуть вирішити зберігати суму знижених податків, яку отримують зараз, щоб сплатити ці майбутні податки [6; 8].

Теорія Рікардіанської еквівалентності стверджує, що зниження податків не вплине на національні заощадження, оскільки зміни в приватних заощадженнях повністю компенсують зміни в державних заощадженнях. Проте, якщо споживачі вирішать витратити частину додаткового доходу, отриманого від зниження податків, через короткозорість щодо майбутніх податкових зобов'язань, тоді теорія Рікардіанської еквівалентності може виявитися непрацюючою; в такому випадку, зниження податків призведе до зменшення національних заощаджень та збільшення сукупного попиту. Більшість економістів вважають, що Рікардіанська еквівалентність не повністю описує реакцію споживачів на зміни в податковій політиці.

Окрім впливу на сукупний попит і заощадження, фіскальна політика також змінює економічні стимули. Податки зазвичай зменшують стимул до діяльності; наприклад, висока гранична ставка податку на прибуток може зменшити бажання людей отримувати прибуток. Зниження податкових ставок або збереження їх на тому ж рівні, але зменшення граничних податкових ставок та дозволених відрахувань, може стимулювати збільшення виробництва. Економісти «пропозиції» стверджують, що зменшення податкових ставок має суттєвий вплив на кількість наданої робочої сили і, відповідно, на обсяг виробництва (див. економіку пропозиції). Також є стимулюючий вплив податкових заходів з боку попиту; наприклад, інвестиційні податкові кредити можуть значно підвищити попит на капітальні блага.

Основною перешкодою для ефективного застосування фіскальної політики, як у короткостроковій стабілізації, так і в довгостроковому впливі на природний рівень виробництва, є те, що зміни у фіскальній політиці завжди супроводжуються іншими змінами, які можуть бути позитивно або негативно сприйняті різними групами виборців.

Фіскальна політика включає використання державних витрат і податкових заходів для регулювання економіки.

Основою досліджень впливу фіскальної політики на рівень виробництва в економіці

є концепція фіскального мультиплікатора. Цей показник дозволяє кількісно оцінити ефективність фіскальної політики в стимулюванні економічного зростання. Фіскальний мультиплікатор об'єднує два компоненти: мультиплікатор державних витрат та податковий мультиплікатор. Мультиплікатор державних витрат відображає, на скільки зросте національний дохід при певному збільшенні сукупних витрат. Податковий мультиплікатор, у свою чергу, показує, як зміниться національний дохід внаслідок змін в оподаткуванні населення чи бізнесу [11].

Прихильники фіскального стимулювання наводять кілька аргументів на користь цього підходу:

- емпіричні дослідження показують, що фіскальні мультиплікатори зазвичай перевищують одиницю, що означає ефективність стимулювання економічного зростання через збільшення витрат або зниження податків: додаткова грошова одиниця стимулів призводить до більшого зростання реального ВВП;

- у періоди рецесії, коли фактори виробництва не повністю використовуються, фіскальні мультиплікатори можуть бути високими;

- згідно з класичною кейнсіанською моделлю, фіскальний мультиплікатор зростає разом із граничною схильністю до споживання, тому в країнах з низьким доходом він має бути вищим через високу граничну схильність до споживання;

- коли монетарна політика досягає нульового рівня ключової ставки, фіскальна політика може стати основним інструментом контрциклічної економічної політики.

Для розвинутих економік у «нормальних умовах» значення фіскального мультиплікатора зазвичай коливається від 0 до 1 у перший рік після фіскального шоку. В періоди рецесії значення фіскальних мультиплікаторів підвищується. Емпіричні дослідження також вказують, що мультиплікатори державних витрат зазвичай вищі за мультиплікатори доходної частини бюджету.

Стимулююча бюджетно-податкова політика визначається як фіскальна політика, що включає збільшення державних витрат і зниження податків з метою розширення сукупного попиту в економіці під час циклічного спаду.

Стимулююча бюджетно-податкова політика може мати значний вплив на економіку, особливо в умовах економічного спаду. Коли державні витрати збільшуються або податки знижуються, це може призвести до:

1. Збільшення сукупного попиту: Вищі державні витрати безпосередньо підвищують попит на товари і послуги, тоді як зниження податків збільшує наявний дохід домогосподарств, що

також стимулює споживання.

2. Стимулювання інвестицій: Зниження податків на бізнес або інвестиційні податкові кредити можуть стимулювати приватні інвестиції в економіку, що може призвести до зростання виробництва та створення нових робочих місць.

3. Зменшення безробіття: Збільшення державних витрат на інфраструктуру або інші проекти може створити нові робочі місця, що може зменшити рівень безробіття і підвищити загальний економічний добробут.

4. Підвищення економічного зростання: Внаслідок збільшення сукупного попиту та інвестицій економічне зростання може прискоритися, що може позитивно вплинути на загальний рівень виробництва та дохід на душу населення.

Проте, варто враховувати, що тривале застосування стимулюючої фіскальної політики може також мати певні ризики, такі як:

- зростання державного боргу: підвищені витрати без відповідного збільшення доходів можуть призвести до накопичення державного боргу, що в довгостроковій перспективі може створити фіскальні проблеми;

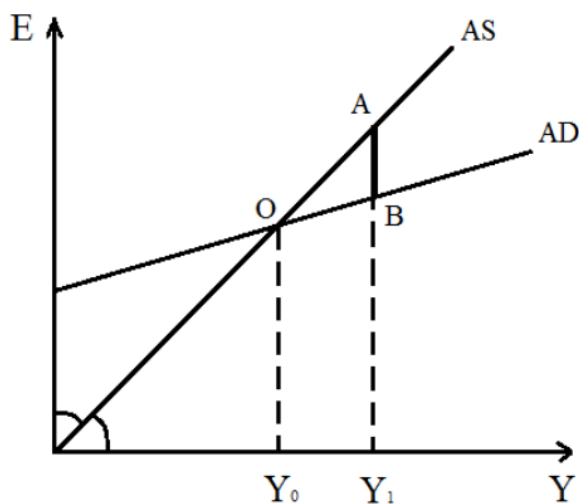
- інфляція: у разі, якщо економіка вже близька до повної зайнятості, додаткове збільшення попиту може призвести до інфляційного тиску, що знижує купівельну спроможність населення;

- необхідність координації з іншими політиками: ефективність фіскальної політики може бути знижена, якщо вона не узгоджена з монетарною політикою або іншими економічними заходами.

Отже, хоча стимулююча фіскальна політика може бути потужним інструментом для боротьби з економічними спадами та стимулюванням зростання, її реалізація повинна бути добре спланована та збалансована, щоб уникнути потенційних негативних наслідків.

На рисунку 2 показано ситуацію, коли сукупний попит (AD) менший за сукупну пропозицію (AS), що означає, що споживачі можуть купити менше продукції, ніж її можуть запропонувати виробники. Для усунення цієї невідповідності потрібно збільшити сукупний попит на величину, що відзначена відрізком AB. Підвищення попиту призведе до зростання рівноважного обсягу виробництва (Y0) до потенційного рівня (Y1).

У період економічного спаду стабілізацію можна забезпечити через збільшення споживчих витрат, що можливе за рахунок підвищення доходів населення. Тому в умовах кризи держава проводить стимулюючу бюджетну політику, яка включає збільшення сукупного попиту шляхом підвищення державних витрат та зменшення податків. Стимулююча фіскальна полі-

Рисунок 2 – Перевищення сукупної пропозиції над сукупним попитом

Джерело: узагальнено авторами за даними [8-13]

тику можна реалізувати шляхом зменшення податків, збільшення державних витрат або комбінацією обох цих заходів.

Хоча всі ці заходи сприяють зростанню попиту, для досягнення того ж рівня сукупного попиту необхідне більше зниження податків, ніж збільшення урядових витрат. Це пояснюється тим, що зменшення податків також стимулює зростання заощаджень.

Обмежувальна бюджетно-податкова політика, яка включає скорочення державних витрат та підвищення податків, спрямована на стабілізацію економіки в умовах інфляційного надлишкового попиту, що виникає під час циклічного підйому [7].

Автоматична фіскальна політика, або політика вбудованих стабілізаторів, не потребує зміни законодавства та функціонує автоматично.

Автоматичний стабілізатор – це механізм, який дозволяє згладжувати економічні коливання без потреби в змінах податкового законодавства. До таких стабілізаторів відносяться:

- прогресивна система оподаткування;
- трансфертні платежі;
- допомога по безробіттю під час економічних спадів.

Ці автоматичні стабілізатори впливають на рівень виробництва, інфляцію, а також на розмір бюджетного дефіциту чи профіциту. Наприклад, прогресивне оподаткування допомагає знижувати купівельну спроможність населення при швидкому зростанні ВВП і підвищувати її під час економічних спадів, оскільки сума сплачених податків пропорційна доходу, який змінюється разом з ВВП. Трансфертні платежі та

допомога по безробіттю підтримують сукупний попит навіть під час економічних спадів.

Фіскальна політика має двоїстий характер, оскільки вона передбачає координацію податкової та бюджетної політики. Зокрема, збільшення витрат на соціальні потреби може призвести до підвищення податкового навантаження, що може частково нейтралізувати позитивний ефект від збільшення витрат. Тому важливо, щоб податкова і бюджетна політика були узгоджені для досягнення максимальної ефективності [12-14].

Бюджетна політика держави охоплює мобілізацію та використання фінансових ресурсів для реалізації основних державних програм, таких як соціальні програми, програми економічного розвитку, наукові дослідження, освіта, охорона здоров'я та державне управління. Ефективність бюджетної політики оцінюється за її здатністю вирішувати соціальні завдання та сприяти економічному зростанню. Витрати бюджету залежать від його доходів, тому бюджетна політика повинна враховувати динаміку ВВП і базуватися на прозорій і збалансованій системі оподаткування, яка виконує як фіскальні, так і стимулюючі функції.

Щоб продемонструвати, як уряд може використовувати фіскальну політику для впливу на економіку, розглянемо випадок рецесії. У такій ситуації уряд може вжити заходів, таких як податкові знижки, щоб стимулювати сукупний попит і сприяти економічному зростанню. Ідея полягає в тому, що зниження податків дозволяє людям мати більше грошей для витрат чи інвестицій, що підвищує попит. Це, в свою чергу, змушує компанії наймати більше працівників, знижуючи рівень безробіття і створюючи конкуренцію на ринку праці. Як результат, заробітна плата зростає, а споживачі отримують більше доходів для витрат та інвестицій, що створює позитивний цикл.

Альтернативно, уряд може стимулювати економіку через збільшення витрат, без підвищення податків. Наприклад, будівництво нових автомагістралей може збільшити зайнятість, підвищити попит і сприяти економічному зростанню.

Експансіоністська фіскальна політика часто призводить до дефіциту бюджету, коли витрати держави перевищують доходи від податків та інших джерел. Як правило, цей дефіцит є результатом поєднання зниження податків і збільшення витрат.

У разі зростання інфляції та інших ознак економічного перегріву, уряд може застосувати скорочувальну фіскальну політику, що може включати підвищення податків, зменшення державних витрат та скорочення зарплат або кількості робочих місць у державному секторі. Ско-

рочувальна фіскальна політика, на відміну від експансіоністської, зазвичай супроводжується бюджетним профіцитом, але вона рідко застосовується через політичну непопулярність.

Таким чином, розробники державної політики стикаються з різними стимулами при виборі фіскальних заходів – розширення чи скорочення. У таких випадках монетарна політика може бути кращим інструментом для регулювання економічних коливань. Отже, фіскальна політика повинна бути націлена на підтримку стабільної економіки через коригування податкових ставок і державних витрат.

Коли економічна активність сповільнюється або погіршується, уряд може спробувати покращити ситуацію, зменшуючи податки або збільшуючи витрати на державні програми. Якщо ж економіка перегрівається і загрожує інфляція, уряд може збільшити податки або скоротити витрати. Проте ці заходи часто є непопулярними серед політиків, тому в таких випадках часто вживаються монетарні заходи для контролю інфляції.

У таких ситуаціях, коли фіскальні заходи можуть бути політично непопулярними, монетарна політика стає критично важливою для управління економічною ситуацією. Центральний банк, маючи можливість безпосередньо впливати на процентні ставки і кількість грошей в обігу, може швидше і гнучкіше реагувати на зміни в економічному середовищі.

Якщо економіка перегрівається і зростання інфляції стає серйозною проблемою, центральний банк може підвищити облікову ставку, що призведе до збільшення витрат на кредити та зменшення загальної грошової маси в економіці. Це допомагає знизити попит і, як наслідок, стримати інфляцію. Водночас, у разі економічного спаду, центральний банк може знизити процентні ставки, щоб знизити витрати на кредити, заохочуючи споживання та інвестиції.

Однак монетарна політика також має свої обмеження. Наприклад, якщо економіка стикається з дефляційними тенденціями або зниженням споживчого попиту, навіть значне зниження процентних ставок може не дати очікуваного ефекту через те, що споживачі і бізнеси можуть не бути готовими до збільшення витрат або інвестицій.

Отже, ефективна економічна політика часто вимагає поєднання фіскальних та монетарних

заходів. Фіскальна політика може забезпечити пряме стимулювання попиту через витрати та податкові зміни, тоді як монетарна політика може забезпечити більш гнучке управління економічними коливаннями через контроль над грошовою масою та процентними ставками. Правильне використання обох інструментів допомагає забезпечити стабільність економічного зростання, підтримуючи баланс між стимулюванням і стримуванням економічної активності.

Висновки. Фіскальна політика є важливим інструментом для подолання негативних наслідків економічних спадів. Під час рецесій більшість країн впроваджують антициклічну фіскальну політику, що включає збільшення державних витрат і зменшення податків. Основною умовою для ефективного застосування таких фіскальних заходів є наявність фіскального простору, який дозволяє проводити стимули в більших обсягах і протягом тривалого періоду. Розвинені країни мають більший фіскальний простір у порівнянні з країнами, що розвиваються, що полегшує їм подолання рецесійних наслідків. Останні, в свою чергу, часто стикаються з труднощами через обмежений доступ до міжнародних фінансових ринків, що частково зумовлено їхньою меншою спроможністю погашати борги.

Експансіоністська фіскальна політика збільшує сукупний попит або шляхом підвищення державних витрат, або зниження податків, і є найбільш ефективною під час рецесії, коли рівень виробництва нижчий від потенційного ВВП. У свою чергу, стимулююча фіскальна політика зменшує сукупний попит через підвищення податків або скорочення витрат, що актуально, коли економіка перегрівається і перевищує потенційний ВВП.

Фіскальна політика включає використання державних витрат і податкових заходів для впливу на економічні умови. Багато з цих ідей походять від британського економіста Джона Мейнарда Кейнса, який стверджував, що уряди можуть стабілізувати діловий цикл і регулювати економічне виробництво, не покладаючись лише на самовиправлення ринків. Експансіоністська фіскальна політика передбачає зниження податків або збільшення витрат для стимулювання попиту та економічного зростання. Водночас стимулююча фіскальна політика передбачає підвищення податків або скорочення витрат для стримування інфляції.

Бібліографічний список:

1. Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. Ч.1. Макроекономіка : пер. з англ. Львів, 1997. 672 с.
2. Лук'яненко І.Г., Сидорович М.Я. Бюджетно-податкова політика України. Київ, 2014. 227 с.
3. Вдовиченко А. Як фіскальна політика впливає на ВВП та інфляцію в Україні? *Вісник Національного банку України*. 2018. № 244. С. 26–45.

4. Тараненко І.В. Структура економічного циклу та особливості циклічного розвитку відкритої економіки України в контексті виходу зі світової фінансово-економічної кризи. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. С. 343–357.
5. Сідоров В.І., Ревякін Г.В. Проблема виявлення економічних криз та закономірності їх функціонування. *Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2014. № 3. С. 133–136.
6. M. Ayhan Kose, Naotaka Sugawara, Marco E. Terrones Global Recessions. *Policy Research Working Paper*. 2020. № 9172. P. 1–71.
7. Mesea O.E. The Analysis on the Cyclical Behaviour of Fiscal Policy in the EU Member States. *Procedia Economics and Finance*. 2013. № 6. P. 645–653.
8. Mark P. Keightley Fiscal Policy Considerations for the Next Recession. *Congressional Research Service*. № R45780. 2019. P. 1–16.
9. Official site of the World Bank. URL: <http://www.worldbank.org>
10. Raju Huidrom M. Ayhan Kose, Franziska L. Ohnsorge Challenges of Fiscal Policy in Emerging and Developing Economies. *Policy Research Working Paper*. 2016. № 7725. P. 1–35.
11. Затонацька Т.Г., Ткаченко О.Є. Теоретична сутність та особливості формування фіскального простору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2016. № 3(31). С. 119–125.
12. Official site of the International Monetary Fund. URL: <http://www.imf.org>.
13. Antonio Spilimbergo, Steve Symansky, Olivier Blanchard, Carlo Cottarelli Fiscal Policy for the Crisis. *IMF staff position note*. 2008. P. 1–37.
14. Joshua Aizenman, Gurnain Kaur Pasricha Net Fiscal Stimulus During the Great Recession. *NBER working paper series*. 2011. № 16779. P. 1–45.
15. Andrew Watt, Mariya Nikolova. A Quantum of Solace? An Assessment of Fiscal Stimulus Packages by EU Member States in Response to the Economic Crisis. *European Trade Union Institute*. 2009. № 05. P. 1–40.
16. Günter Coenen, Roland Straub, Mathias Trabandt. Fiscal policy and the great recession in the Euro area. *European Central Bank*. 2012. № 1429. P. 1–11.
17. Slobodianyuk A., Maryna A., Kosovets H., Tsiukalo L., & Abuselidze G. Ensuring Competitive Advantages of the Banking Sector of Ukraine in the Context of Global Digital Transformation. In *Digital Technology and Changing Roles in Managerial and Financial Accounting: Theoretical Knowledge and Practical Application* (pp. 215–227). 2024. Emerald Publishing Limited.
18. Abuselidze G., & Slobodianyuk A. (2021) Pandeconomic Crisis and Its Impact on Small Open Economies: A Case Study of COVID-19. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. No. 1258. P. 718–728.

References:

1. Kempbell R. Makonnell, Stenli L. Briu (1997) Analitichna ekonomiiia: pryntsyipy, problemy i polityka. Ch.1. Makroekonomika : per. z anhl. Lviv, 672 p.
2. Lukianenko I. H., Sydorovych M. Ia. (2014) Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy. Kyiv, 227 p.
3. Vdovychenko A. (2018). Yak fiskalna polityka vplyvaie na VVP ta infliaitsiiu v Ukraini? *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 244, pp. 26–45.
4. Taranenko I. V. (2010) Struktura ekonomichnoho tsykladu ta osoblyvosti tsyklichnoho rozvytku vidkrytoi ekonomiky Ukrainy v konteksti vykhodu zi svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*. pp. 343–357.
5. Sidorov V. I., Reviakin H. V. (2014) Problema vyivavlennia ekonomichnykh kryz ta zakonmironosti yikh funktsionuvannia. *Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*, no. 3, pp. 133–136.
6. M. Ayhan Kose, Naotaka Sugawara, Marco E. (2020). Terrones Global Recessions. *Policy Research Working Paper*, no. 9172, pp. 1–71.
7. Mesea O. E. (2013) The Analysis on the Cyclical Behaviour of Fiscal Policy in the EU Member States. *Procedia Economics and Finance*, no. 6, pp. 645–653.
8. Mark P. (2019) Keightley Fiscal Policy Considerations for the Next Recession. *Congressional Research Service*, no. R45780, pp. 1–16.
9. Official site of the World Bank. Available at: <http://www.worldbank.org>.
10. Raju Huidrom M. Ayhan Kose, Franziska L. (2016) Ohnsorge Challenges of Fiscal Policy in Emerging and Developing Economies. *Policy Research Working Paper*, no. 7725, pp. 1–35.
11. Zatonatska T. H., Tkachenko O. Ie. (2016) Teoretychna sutnist ta osoblyvosti formuvannia fiskalnoho prostoru. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*, no. 3(31), pp. 119–125.
12. Official site of the International Monetary Fund. Available at: <http://www.imf.org>.
13. Antonio Spilimbergo, Steve Symansky, Olivier Blanchard, Carlo Cottarelli (2008). Fiscal Policy for the Crisis. *IMF staff position note*. Pp. 1–37.
14. Joshua Aizenman, Gurnain Kaur Pasricha (2011) Net Fiscal Stimulus During the Great Recession. *NBER working paper series*, no. 16779, pp. 1–45.
15. Andrew Watt, Mariya Nikolova (2009) A Quantum of Solace? An Assessment of Fiscal Stimulus Packages by EU Member States in Response to the Economic Crisis. *European Trade Union Institute*, no. 05, pp. 1–40.

16. Günter Coenen, Roland Straub, Mathias Trabandt (2012) Fiscal policy and the great recession in the Euro area. *European Central Bank*, no. 1429, pp. 1–11.
17. Slobodianyuk A., Maryna A., Kosovets H., Tsiukalo L., & Abuselidze G. (2024) Ensuring Competitive Advantages of the Banking Sector of Ukraine in the Context of Global Digital Transformation. In *Digital Technology and Changing Roles in Managerial and Financial Accounting: Theoretical Knowledge and Practical Application* (pp. 215–227). Emerald Publishing Limited.
18. Abuselidze G., & Slobodianyuk A. (2021) Pandeconomic Crisis and Its Impact on Small Open Economies: A Case Study of COVID-19. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, no. 1258, pp. 718–728.

FEATURES OF STATE FISCAL POLICY FORMATION DURING RECESSIONS

Anna Slobodianyuk

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Marketing Department
National Aviation University

Olga Mohylevska

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Economics, Entrepreneurship, Management Department
Kyiv International University

Liudmyla Parii

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management Department
State University of Information and Communication Technologies

Summary. The article analyzes the peculiarities of fiscal policy formation during recessions. The authors emphasize that a successful fiscal policy can not only stabilize the economy, but also ensure sustainable growth and improve the welfare of the population. It is proved that the effectiveness of fiscal policy depends on many factors, including the level of trust in the government, the degree of development of financial markets and the state of the global economy. In addition, there is a risk that fiscal policy aimed at short-term problem solving may have undesirable long-term consequences, such as inflation or public debt growth. The authors focus on the ability of fiscal policy to influence output through changes in aggregate demand, which makes it an important tool for economic stabilization. It is proved that the most effective economic policy usually includes a combination of discretionary and automatic instruments. Discretionary fiscal policy can be used to implement long-term strategies and structural reforms, while automatic stabilizers and monetary policy provide a more rapid response to short-term economic fluctuations. After all, an effective fiscal policy should not only maintain economic stability, but also promote long-term economic development, improve the quality of life of the population and ensure social justice. The authors prove that an effective economic policy often requires a combination of fiscal and monetary measures. Fiscal policy can provide direct stimulus to demand through spending and tax changes, while monetary policy can provide more flexible management of economic fluctuations through control over the money supply and interest rates. The proper use of both instruments helps to ensure the stability of economic growth by maintaining a balance between stimulating and restraining economic activity.

Keywords: fiscal policy, socio-economic sphere, inflation, government policy, reforms.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2024